

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสังคมเกษตรในชนบทโดยเปรียบเทียบ 2 หมู่บ้านว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันเช่นไร 2) เพื่อศึกษาวิธีการตอบโต้พลังการเปลี่ยนแปลงจากระบบตลาดของชาวบ้าน 3) เพื่อวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ข้อจำกัดของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกชุมชนบ้านสามขาและชุมชนบ้านสะท้อน เพื่อเปรียบเทียบระหว่างชุมชนดั้งเดิมและชุมชนดั่งใหม่ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาซ้ำในพื้นที่เดิมที่ Michel Bruneau ได้เคยทำการศึกษาเมื่อปีช่วง พ.ศ. 2512-2513 เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการใช้ชีวิตในรูปแบบของการเป็นสังคมเกษตรภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ โดยใช้วิธีการศึกษาในเชิงประวัติและเชิงพื้นที่ เน้นการวิจัยเชิงคุณภาพและประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และข้อมูลระยะไกลเพื่อวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการดำเนินชีวิต

ผลการวิจัยพบว่า วิธีการดำรงชีวิตของชาวบ้านทั้งสองชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีต เนื่องจากชุมชนทั้งสองได้รับเอาแนวคิด “การพัฒนาชนบท” อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของความเป็นสมัยใหม่และระบบทุนสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การปฏิวัติเขียว” ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยหันมาปลูกพันธุ์พืชชนิดใหม่ ซึ่งถูกปรับปรุงให้สามารถเพิ่มผลผลิตต่อไร่สูง ในขณะเดียวกันก็ยังปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต โดยอาศัยเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรกลทุ่นแรง การใช้ปุ๋ย รวมถึงการใช้สารกำจัดศัตรูพืช บนเงื่อนไขดังกล่าว ชาวนาจะต้องทำการลงทุนเพื่อพัฒนาปัจจัยการผลิตเอง แม้ว่ารัฐจะสนับสนุนองค์ความรู้ต่างๆ ให้ แต่สิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัด คือ การเกิดขึ้นของสถาบันการเงินของรัฐเอง ที่ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือทางด้านสินเชื่อแก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านทั้งสองชุมชนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์และระบบทุนแบบใหม่ การเปลี่ยนแปลงด้านวิธีการผลิตของชุมชนจากการผลิตเพื่อยังชีพภายใน

ครัวเรือนผู้ผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั้งสองชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างสิ้นเชิง โดยทั้งสองชุมชนต่างเผชิญกับกับปัญหาภาวะหนี้สินอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนวิถีการผลิต

สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านสะท้อ คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตไปสู่การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับตัวเองเข้าไปสัมพันธ์กับระบบตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และชาวบ้านในฐานะผู้ผลิตต้องตกอยู่ในสถานะเสียเปรียบ ไม่สามารถเข้าไปกำหนดควบคุมกลไกราคาของผลผลิตในตลาดได้ ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ความมั่นคงทางการผลิตและราคาของผลผลิตจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจหรือการกำหนดของชาวบ้าน แต่ขึ้นอยู่กับความผันผวนของราคาผลผลิตทั้งตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวด้วยการทำงานนอกภาคการเกษตรควบคู่ไปด้วย ทางเลือกของชาวบ้านส่วนใหญ่คือการเคลื่อนย้ายแรงงานแบบชั่วคราวไปยังพื้นที่อื่นในช่วงเวลาว่างเกี่ยวเกี่ยวผลผลิตและเมื่อพื้นที่สวนของตัวเองไม่ให้ผลผลิตและจะกลับมาที่ชุมชนเพื่อเกี่ยวเกี่ยวผลผลิตหรือมาเป็นแรงงานในชุมชน

ในส่วน of ชุมชนบ้านสามขา ชุมชนไม่ได้ปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบเหมือนชุมชนบ้านสะท้อได้ทำ เนื่องจากบริบททางพื้นที่ที่ไม่เอื้อต่อการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติและสภาพของดินที่ทำให้ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี โดยกลุ่มชาวบ้านได้มีความพยายามในเพิ่มคุณภาพและปริมาณการผลิตตามแนวทางการพัฒนาทางการเกษตร ด้วยการใช้ที่ดินให้เข้มข้น ใช้เครื่องจักรกลทุ่นแรง การใช้ปุ๋ย รวมถึงการใช้สารกำจัดศัตรูพืช แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ อีกทั้งคนในชุมชนยังได้ใช้เงินที่ได้จากสินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) ไม่ถูกวัตถุประสงค์ในการไปใช้เพื่อการลงทุนทำให้เกิดภาวะหนี้สินและแก้ปัญหาผิดวิธีโดยการจัดกลุ่มสินเชื่อรายย่อยในชุมชนซึ่งมีจำนวนมากกว่า 40 กลุ่ม เพื่อนำเงินมาแก้ปัญหาเงินกู้เฉพาะหน้าซึ่งยิ่งทำให้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น แต่ท้ายที่สุด ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ โดยได้อาศัยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันในการฟื้นฟูความสามัคคีของชุมชนและนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการเปิดเวทีระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมถึงการที่มีผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็งและลูกบ้านที่มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกันแก้ปัญหา ทำให้ชุมชนสามารถระดมสรรพกำลังในการเผชิญปัญหาได้ ทั้งยังได้มีการสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้กับชุมชนภายนอกและหน่วยงานทั้งภาคราชการและเอกชน ทำให้ชุมชนบ้านสามขาได้รับการเลือกเป็นชุมชนนำร่องในการเรียนรู้และการแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถขยายผลไปยังชุมชนอื่นๆ

ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับการวางแผนส่งเสริมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ABSTRACT

197404

The objectives of the research are to: 1) examine the patterns of livelihood changes of peasant society in rural area by comparing 2 villages to show the differences 2) investigate the ways the villagers responded to the change from the market forces. 3) analyze land use changes within the limits of physical conditions and socio-economic structure. This research selected two peripheral villages for comparative study, the traditional and the newly-established ones. These two villages were studied by Michel Bruneau during 1969-1970. This re-study aimed to observe livelihood changes of the peasantry in the context of globalization. Research methods included historical analysis, spatial approach, qualitative analysis and application of GIS and remote sensing to examine livelihood and land use changes.

The research found that livelihoods in the two villages have changed as a result of the adoption of the rural development idea under the influence of the modernity and capitalism and green revolution, in particular. To increase productivity, the villagers turned to the high yield variety and modern technology such as chemical fertilizer, machines and pesticides. These meant that the farmers had to invest more in their factors of production. The state provided some supports including knowledge and financial institutions. Loans and credit system drew the villagers into the modern capitalism and globalization. Mode of production changed from self-subsistence to commercialized

production resulting in the complete transformation of peasant livelihood. As a result, the villagers in both villages faced the debt problem.

In Ban Satho, changes in production towards commercialization of cash crops caused the villagers to adjust to the market relation inevitably. Under the market economy, the villagers, as the producers, were often in the disadvantage position. They had no control of price mechanism. Security and price of production were not decided by the villagers but depended on the fluctuation of domestic and global market. Therefore the farmers had to adapt their livelihood strategies by engaging in non-agricultural jobs. Most of the farmers opted to migrate temporarily to other areas to seek employment during pre and post harvest season and in the case of crop failure. They returned to the village only to harvest the products and in some case to be waged labor in the farm.

In Ban Sam Kha, the villagers have not fully transformed to commercialization as that of Ban Sa Tho because the limited conditions of geography including water resource and landforms. The farmers tried to improve productivity by intensifying their agricultural land, mechanization, applying chemical fertilizer and pesticides. However, they were not successful. In addition, most of villagers become indebted as they misused the loans provided by the Bank of Agriculture and Agricultural Cooperative (BAAC). The money was used for short-term expenses and not for investment. Through this hard-way learning, the villagers began to re-think and started solving their debt problem by arranging the village forum to discuss about the causes of their problem. With a strong kinship in the village and leadership of the village headman, the villagers have been able to solve their own problem and shared their experience with outside networks in private and government sectors. With this success, Ban Sam Kha has been selected as the pilot community in learning and solving its own problem to be extended to other communities.

The results of this study can be used as a lesson in planning for the extension of learning community and apply in further research on relevant issues.